Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15.06.2011, sp. zn. 8 Tdo 713/2011, ECLI:CZ:NS:2011:8.TDO.713.2011.1

Číslo: 28/2012

Právní věta: Skutečnosti zakládající důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 2 tr. ř. nejsou konkretizovány přímo zákonem, jako je tomu u jiných důvodů nutné obhajoby (např. podle § 36 odst. 1 nebo odst. 3 tr. ř.), ale posouzení existence tohoto důvodu je svěřeno soudu a v přípravném řízení státnímu zástupci, jejichž úvaha se odvíjí od individuálních okolností ovlivňujících způsobilost obviněného náležitě se hájit. Závěr o existenci důvodu nutné obhajoby podle § 36 odst. 2 tr. ř. se musí opírat o konkrétní zjištění takových tělesných nebo duševních vad obviněného, které s ohledem na jejich charakter a rozsah mu neumožňují náležitě se hájit, resp. důvodně vzbuzují pochybnosti o tom, zda obviněný je způsobilý sám se hájit. Takové pochybnosti mohou vyvstat např. u obviněného, který je velmi vysokého věku a je trvale umístěn v domově důchodců, neboť vysoký věk, nutnost péče jiné osoby o něj i jistá odlišnost od obvyklého samostatného způsobu vedení života jsou výraznými omezeními, jež vedou k oslabení racionálního úsudku a tím i podstatnému snížení jeho schopnosti uplatnit vlastní obhajovací práva bez pomoci obhájce.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 15.06.2011

Spisová značka: 8 Tdo 713/2011

Číslo rozhodnutí: 28

Číslo sešitu: 4

Typ rozhodnutí: Usnesení

Hesla: Nutná obhajoba

Předpisy: § 36 odst. 2 tr. ř.

Druh: Rozhodnutí ve věcech trestních

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud z podnětu dovolání obviněného L. K. zrušil podle § 265k odst. 1 tr. ř. usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 9. 2. 2010, sp. zn. 13 To 445/2009, i rozsudek Okresního soudu v Příbrami ze dne 7. 10. 2009, sp. zn. 2 T 142/2009. Podle § 265l odst. 1 tr. ř. přikázal Okresnímu soudu v Příbrami, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Z odůvodnění:

Rozsudkem Okresního soudu v Příbrami ze dne 7. 10. 2009, sp. zn. 2 T 142/2009, byl obviněný L. K. uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák., kterého se podle skutkových zjištění dopustil tím, že dne 10. 11. 2008 v době od 7.45 do 8.00 hodin v koridoru mezi jídelnou a obytným domem v areálu Domova důchodců v S. fyzicky napadl A. R. tím způsobem, že ji

nejdříve udeřil holí do její hole a dále ji udeřil holí do pravé ruky do oblasti zápěstí a do levé nohy v oblasti kolena a následně do ní strčil, v důsledku tohoto útoku poškozená narazila na zeď a utrpěla zlomeninu krčku levé pažní kosti a další drobná poranění, přičemž v souvislosti s tímto zraněním byla omezena v obvyklém způsobu života po dobu nejméně 5 týdnů.

Za tento trestný čin byl obviněný odsouzen podle § 221 odst. 1 tr. zák. k trestu odnětí svobody v trvání tří měsíců, jehož výkon byl podle § 58 odst. 1 a § 59 odst. 1 tr. zák. podmíněně odložen na zkušební dobu v trvání jednoho roku. Podle § 59 odst. 2 tr. zák. bylo obviněnému uloženo, aby během zkušební doby podmíněného odsouzení podle svých sil nahradil škodu způsobenou trestným činem. Rovněž bylo rozhodnuto o náhradě škody.

Krajský soud v Praze jako soud odvolací usnesením ze dne 9. 2. 2010, sp. zn. 13 To 445/2009, podle § 256 tr. ř. zamítl odvolání, které proti citovanému rozsudku soudu prvního stupně podal obviněný.

Obviněný napadl toto rozhodnutí odvolacího soudu prostřednictvím obhájce dovoláním, v němž odkázal na důvody dovolání podle § 265b odst. 1 písm. c), d) tr. ř., neboť v řízení neměl obhájce, ač ho mít měl, a současně bylo porušeno ustanovení o přítomnosti obviněného u hlavního líčení. K dovolacímu důvodu podle § 265b odst. 1 písm. c) tr. ř. uvedl, že se v jeho případě jednalo o nutnou obhajobu podle § 36 odst. 2 tr. ř., neboť se není schopen o sebe postarat, a proto je v domově důchodců se zdravotní péčí. S ohledem na tuto skutečnost požádal (prostřednictvím synovce, který mu žádost sepsal), aby mu byl bezplatně ustanoven obhájce. Následně ve stejné obálce obdržel předvolání k hlavnímu líčení spolu s rozhodnutím, že se mu přiznává obhajoba za odměnu sníženou o 75 %. Protože si v zákonné lhůtě proti tomuto usnesení podal stížnost (kterou mu sepsal jeho synovec), domníval se, že až do vyřešení otázky jeho obhajoby nebude konáno ani hlavní líčení. Soud však i přesto hlavní líčení provedl, když považoval za splněné podmínky pro jeho konání v nepřítomnosti obviněného. Krajský soud v Praze sice rozhodl o zmíněné stížnosti dne 30. 11. 2009 (tedy poté, co dne 7. 10. 2009 byl vynesen odsuzující rozsudek) tak, že se obviněnému podle § 33 odst. 2 tr. ř. přiznává nárok na bezplatnou obhajobu, ale učinil tak v době, kdy již proběhlo řízení před soudem prvního stupně. Obviněný soudům rovněž vytkl, že s ohledem na jeho vysoký věk a fyzické a psychické schopnosti nezvažovaly existenci důvodů pro nutnou obhajobu podle § 36 odst. 2 tr. ř. V postupu soudů proto obviněný shledal zkrácení svých práv na obhajobu. Ze stejných důvodů, pro které shledal porušení práva na obhajobu, obviněný ve vztahu k dovolacímu důvodu podle § 265b odst. 1 písm. d) tr. ř. namítl, že soud prvního stupně v rozporu se zákonem konal hlavní líčení dne 7. 10. 2009 v jeho nepřítomnosti, ačkoli pro takový postup neměl splněny zákonné podmínky. Měl proto nařízené hlavní líčení odročit a vyčkat rozhodnutí Krajského soudu v Praze o uvedené stížnosti.

Obviněný navrhl, aby Nejvyšší soud zrušil napadené usnesení odvolacího soudu a aby tomuto soudu vrátil věc k novému projednání a rozhodnutí.

K dovolání se písemně vyjádřil státní zástupce Nejvyššího státního zastupitelství. K uplatněnému dovolacímu důvodu podle § 265b odst. 1 písm. c) tr. ř. uvedl, že nutnost obhajoby obhájcem se odvíjí od zjištění soudu, že obviněný není schopen náležitě se hájit, přičemž přihlíží ke stavu obviněného, a to v návaznosti na skutkovou a právní složitost věci. Soud však takové zjištění neučinil, a byť je obviněný osobou ve věku 88 let, žijící v domově důchodců, nejedná se o okolnosti, které by bez dalšího opodstatňovaly důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 2 tr. ř. K dovolacímu důvodu podle § 265b odst. 1 písm. d) tr. ř. poznamenal, že obviněný byl k hlavnímu líčení řádně předvolán, byly splněny i další podmínky § 202 odst. 2 tr. ř., jenž upravuje přítomnost osob u hlavního líčení, a proto mohlo být provedeno i za absence obviněného. Dovolání neshledal opodstatněným, a proto navrhl, aby ho Nejvyšší soud odmítl podle § 265i odst. 1 písm. e) tr. ř.

Nejvyšší soud jako soud dovolací po zjištění, že dovolání obviněného je přípustné, že bylo podáno osobou oprávněnou, v zákonné lhůtě a na místě, kde lze podání učinit, dospěl k následujícím

závěrům.

Podle § 265b odst. 1 písm. c) tr. ř. lze dovolání podat, když obviněný neměl v řízení obhájce, ač ho podle zákona mít měl, a důvod podle § 265b odst. 1 písm. d) tr. ř. je dán, byla-li porušena ustanovení o přítomnosti obviněného v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání.

Dovolací důvod podle § 265b odst. 1 písm. c) tr. ř. dopadá především na případy, kdy v příslušné trestní věci byly dány podmínky nutné obhajoby ve smyslu § 36 tr. ř., tzn. obviněný musel být v řízení zastoupen obhájcem, ať již zvoleným (§ 37 tr. ř.) nebo ustanoveným (§ 38 tr. ř.), a přitom neměl žádného obhájce. Jeho prostřednictvím se tak poskytuje možnost zjednat nápravu, jestliže došlo k porušení práva na obhajobu jako jednoho ze základních práv garantovaných v čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a také čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

Důvody nutné obhajoby jsou uvedeny v § 36 tr. ř. a ze zde vymezených okolností zakládajících důvod nutné obhajoby je zřejmé, že je nezbytné ji zajistit v případech, kdy obviněný svou obhajobu nemůže vzhledem k zákonem vymezeným objektivním okolnostem sám náležitě obstarat, a to ať již proto, že se volně nepohybuje na svobodě, nebo mu v tom brání jeho psychická nebo fyzická nezpůsobilost. V případech uvedených v § 36 odst. 1, 3 tr. ř. musí mít obviněný obhájce i v přípravném řízení, podle podmínek § 36 odst. 2 tr. ř. tato povinnost stanovena není, platí však, že obviněný musí mít obhájce od doby, kdy vznikl důvod nutné obhajoby. Je-li tento důvod dán již v době zahájení trestního stíhání, musí mít obviněný obhájce od zahájení trestního stíhání (viz č. 1/1979 Sb. rozh. tr.).

Práva obviněného na obhajobu jsou zajištěna dále v ustanovení § 33 tr. ř., které v odstavci 2 až 4 stanoví podmínky pro situaci, kdy obviněný nemá dostatek prostředků, aby sám hradil náklady s obhajobou spojené. Je zde posíleno právo nemajetného obviněného, jemuž je umožněna obhajoba bezplatná nebo za sníženou odměnu. K tomuto právu je potřeba zdůraznit, že se týká obhajoby jakékoliv, tedy jak nutné obhajoby ve smyslu § 36 odst. 1, 2 tr. ř., tak i když o nutnou obhajobu nejde, což vyplývá z článku 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, podle něhož má obviněný právo na poskytnutí času a možnosti k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Je tedy patrné, že tento nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu se týká práva obviněného na obhajobu v obecném smyslu a nerozlišuje proto, zda jde o obhajobu nutnou anebo o případy, kdy je ponecháno na vůli obviněného, zda chce být zastoupen obhájcem.

V nyní posuzované věci bylo konáno zkrácené řízení, v jehož závěru byl na obviněného podán k Okresnímu soudu v Příbrami návrh na potrestání pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák. Obviněný nebyl ve vazbě ani ve výkonu trestu, není zbaven a ani u něj nebyla omezena způsobilost k právním úkonům, nebyl uprchlý ani není stíhán pro trestný čin s hranicí převyšující pět let. Nebyly proto dány důvody nutné obhajoby podle § 36 odst. 1, 3 tr. ř. Okresní soud v této věci vydal podle § 314e odst. 1 tr. ř. dne 31. 7. 2009, sp. zn. 2 T 142/2009, trestní příkaz, kterým ho uznal vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák. Proti tomuto trestnímu příkazu podal obviněný dne 13. 8. 2009 odpor, v němž požádal, aby mu obhájce byl bezplatně ustanoven s odůvodněním, že v příloze osvědčuje nedostatek finančních prostředků, neboť pobírá pouze starobní důchod a po uhrazení nákladů v domově důchodců mu měsíčně zbývá částka 700 Kč. K této žádosti připojil i zprávu Domova důchodců S., podle níž pobírá starobní a vdovecký důchod ve výši 10 797 Kč měsíčně, úhrady za pobyt v domově činí 8100 Kč.

Okresní soud v Příbrami na tuto žádost obviněného reagoval jednak usnesením ze dne 28. 8. 2009, sp. zn. 2 T 142/2009, ve kterém rozhodl, že podle § 33 odst. 2 tr. ř. má obviněný právo na obhajobu za sníženou odměnu o 75 %, a jednak dopisem, v němž obviněnému sdělil, že „v jeho případě není dán důvod nutné obhajoby. Pokud chce být v řízení zastoupen obhájcem, je třeba, aby některému advokátu udělil plnou moc k zastoupení, neboť soud obhájce může ustanovit jen v případě, kdy je dán

důvod nutné obhajoby, což není jeho případ.“ Obviněný podal dne 4. 9. 2009 proti uvedenému usnesení stížnost, kterou soud prvního stupně předložil soudu druhého stupně až dne 18. 11. 2009.

Hlavní líčení bylo nařízeno dne 14. 8. 2009 na den 7. 10. 2009, obviněný byl o jeho konání vyrozuměn vzorem 5a tr. ř. a toto vyrozumění převzal dne 31. 8. 2009. Hlavní líčení bylo konáno u Okresního soudu v Příbrami v nepřítomnosti obviněného a byl v něm vyhlášen rozsudek. Obviněný dne 2. 11. 2009 udělil plnou moc obhájci JUDr. T. M. a prostřednictvím jmenovaného obhájce téhož dne podal odvolání proti shora uvedenému rozsudku, které bylo odvolacímu soudu předloženo dne 18. 11. 2009.

Krajský soud v Praze usnesením ze dne 30. 11. 2009, sp. zn. 13 To 446/2009, podle § 149 odst. 1 písm. a) tr. ř. zrušil usnesení Okresního soudu v Příbrami ze dne 28. 8. 2009, sp. zn. 2 T 142/2009, a ve věci znovu rozhodl tak, že podle § 33 odst. 2 tr. ř. obviněnému přiznal nárok na bezplatnou obhajobu. Odvolání obviněného, jímž obviněný poukazoval na porušení práva na obhajobu, usnesením ze dne 9. 2. 2010, sp. zn. 13 To 445/2009, podle § 256 tr. ř. zamítl. Odvolací soud považoval postup soudu prvního stupně za správný, protože obviněný věděl, že mu obhájce ustanoven nebude, jakož i to, jakým způsobem má postupovat pro případ, že přesto bude trvat na svém zastoupení obhájcem. Konání hlavního líčení v nepřítomnosti obviněného nepokládal za pochybení soudu prvního stupně.

Z odůvodnění obou napadených rozhodnutí je patrné, že soudy obou stupňů v rozporu se shora vymezenými pravidly nezkoumaly, zda jsou v případě obviněného dány podmínky nutné obhajoby podle § 36 odst. 2 tr. ř. Navíc i přes rozhodnutí o tom, že obviněný má právo na obhajobu nejprve zčásti a posléze zcela bezplatnou, přičemž obviněný požádal v této souvislosti o ustanovení obhájce, soudy mu obhájce podle § 33 odst. 4 tr. ř. neustanovily a v rozporu se zákonem ho informovaly, že nejde o nutnou obhajobu, a proto si musí obhájce zvolit sám.

Nejvyšší soud spatřuje v postupu soudů pochybení zejména v tom, že se soud prvního stupně již v okamžiku, kdy mu byl podán návrh na potrestání, nezabýval otázkou, zda u obviněného nejsou dány důvody nutné obhajoby ve smyslu § 36 odst. 2 tr. ř. Tento důvod nutné obhajoby je založen na skutečnostech, které zákon přímo nekonkretizuje, jako je tomu u jiných důvodů podle § 36 odst. 1 nebo odst. 3 tr. ř., u nichž jsou zákonem přesně stanoveny podmínky pro jejich existenci. Otázka, zda je dán důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 2 tr. ř., totiž záleží na úvaze soudu a v přípravném řízení státního zástupce, která se odvíjí od individuálních okolností ovlivňujících způsobilost obviněného náležitě se hájit s ohledem na konkrétní skutečnosti zjištěné v projednávané věci. Rozhodnutí o existenci tohoto důvodu nutné obhajoby lze učinit s ohledem na tělesné a duševní vady obviněného, podle nichž soud nebo státní zástupce uváží, zda je obviněný způsobilý se náležitě hájit či nikoli. Jak je patrné z dikce ustanovení § 36 odst. 2 tr. ř., v tomto případě je zcela na soudu nebo státním zástupci, aby sám řešil, zda jde či nejde o nutnou obhajobu, a to zejména s ohledem na charakter a rozsah tělesné a duševní indispozice obviněného a na to, jaký má taková indispozice dopad na jeho způsobilost náležitě uplatnit vlastní obhajobu.

Skutečná realizace práva na obhajobu ústavně zakotvená v čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv svobod a v čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských a základních svobod je jednou z klíčových podmínek spravedlivého průběhu trestního řízení; tomuto právu musí být dán průchod ve všech fázích trestního řízení a bez ohledu na to, zda je uplatňuje osoba prvotrestaná či recidivista, a bez ohledu na to, zda svědčí osobě s intelektuálními a dalšími duševními schopnostmi průměrnými či nadprůměrnými, nebo naopak osobě, u níž jsou tyto schopnosti sníženy. Právě při jejich snížení musí být obhajovací práva posílena, neboť jen tak lze dosáhnout toho, že se trestně stíhané osobě schopné jen omezeně chápat smysl trestního řízení dostane stejně spravedlivého procesu jako osobám, které žádným defektem duševních schopností netrpí. Je vyloučeno, aby soud eliminoval právo na obhajobu akceptací procesních kroků, k nimž osoba, která je učinila, nemá pro své nedostatečně vyvinuté

mentální schopnosti způsobilost, a to dokonce i kdyby její způsobilost k právním úkonům nebyla autoritativním výrokem soudu, tedy orgánu veřejné moci, omezena, či zcela vyloučena (viz nález Ústavního soudu ze dne 14. 2. 2005, sp. zn. IV. ÚS 188/2004, uveřejněný pod č. 28 ve sv. 36 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu).

S ohledem na uvedená pravidla bylo nezbytné, aby již soud prvního stupně bez ohledu na to, zda obviněný v průběhu řízení před soudem posléze sám požádal o obhajobu bezplatnou ve smyslu § 33 tr. ř., na základě podmínek stanovených v § 36 odst. 2 tr. ř. zjišťoval, zda u obviněného není dán důvod nutné obhajoby. Tento postup byl odůvodněn zřejmými pochybnostmi o tom, zda obviněný je schopen se náležitě hájit, a to již v době podání návrhu na potrestání. Pro závěr o existenci citovaného důvodu nutné obhajoby svědčí zejména věk obviněného, který se dopustil projednávaného trestného činu ve svých 88 letech. Navíc obviněný se již delší dobu nacházel v domově důchodců, kde mu byla zajišťována veškerá potřebná péče. Již tyto dvě okolnosti vedou ke zjištění, že jak velmi vysoký věk obviněného, tak i jistá odlišnost od obvyklého samostatného způsobu života jsou výraznými omezeními, která mohou vést k nedostatečné orientaci v oblasti trestního práva, a tím i k podstatnému snížení jeho schopnosti uplatnit vlastní obhajovací práva bez pomoci další osoby. Jestliže soudní praxe shledala pochybnosti o způsobilosti náležitě se hájit ve smyslu § 36 odst. 2 tr. ř. u obviněných hluchých, slepých, hluchoněmých, němých, s vadami řeči nebo těžce nemocných, kteří jsou po utrpěném úrazu v kómatu nebo v jiném obdobném stavu hospitalizováni v nemocnici, anebo u obviněných, kteří neumí číst nebo psát, apod. (viz např. č. 27/1977-I. a č. 68/1978 Sb. rozh. tr.), pak obdobně tomu je i obviněných přestárlých a umístěných v zařízeních sociální péče, neboť jde o osoby obdobně handicapované.

Protože v projednávané věci soud prvního stupně od počátku, co mu byl podán návrh na potrestání, nezkoumal otázku nutné obhajoby z důvodu uvedeného v § 36 odst. 2 tr. ř., porušil právo obviněného náležitě se hájit, takže bude nezbytné, aby se existencí tohoto důvodu zabýval před tím, než znovu nařídí hlavní líčení. V případě nutné obhajoby pak nelze konat hlavní líčení v nepřítomnosti obhájce, který musí být přítomen během celého trvání hlavního líčení (viz č. 4/1977 Sb. rozh. tr.).

K řádnému posouzení uvedené otázky bude nutné, aby soud prvního stupně vyžádal od domova důchodců, v němž obviněný pobýval (nebo ještě pobývá), zprávu o jeho duševní a fyzické způsobilosti a na základě nejen této zprávy, ale též i okolností případu a dalších zjištěných souvislostí důsledně uvážil míru pochybností o způsobilosti obviněného náležitě se hájit. Nicméně zákonem přepokládané pochybnosti v tomto směru jsou v daném případě patrné, jak je výše naznačeno, a to i bez vyžádání zmíněné zprávy. Přitom, jak vyplývá ze smyslu § 36 odst. 2 tr. ř., pro rozhodnutí o nutné obhajobě z tohoto důvodu postačí, že existují pochybnosti o způsobilosti obviněného náležitě se hájit, není nezbytné nepochybně prokázat, že fakticky nastala taková nezpůsobilost náležitě se hájit.

Dále se Nejvyšší soud podrobně zabýval i nesprávností postupu soudů nižších stupňů při posuzování žádosti obviněného o přiznání nároku na bezplatnou obhajobu, v níž také uplatnil požadavek na „bezplatné přidělení obhájce“. Soudy zde rovněž porušily právo obviněného na obhajobu, což se konkrétně projevilo v tom, že hlavní líčení bylo dne 7. 10. 2009 konáno bez přítomnosti obviněného, jemuž nebyl ustanoven obhájce, ač o to obviněný požádal již dne 27. 8. 2009. Soud sice rozhodl o bezplatné obhajobě usnesením ze dne 28. 8. 2009, avšak obviněný podal dne 3. 9. 2009 proti tomuto usnesení stížnost. Přestože taková stížnost má odkladný účinek, soud prvního stupně konal uvedené hlavní líčení, v němž vyhlásil rozsudek, a stížnost obviněného odvolacímu soudu předložil k projednání až dne 18. 11. 2009. Z uvedeného je zřejmé, že soud prvního stupně nerespektoval zákonná práva obviněného a svým postupem je zcela nepřípustně porušil.

Nejvyšší soud shledal dovolání obviněného důvodným, proto z jeho podnětu zrušil napadené usnesení Krajského soudu v Praze i jemu předcházející rozsudek Okresního soudu v Příbrami, jakož i další rozhodnutí na zrušená rozhodnutí obsahově navazující, pokud vzhledem ke změně, k níž došlo

zrušením, pozbyla podkladu, a Okresnímu soudu v Příbrami přikázal, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.